

NOTES D'EPIGRAFIA ROMANA DE SAGUNT

Xavier Gómez i Font - Ferran Grau i Codina
Universitat de València

1. Inscripció de caràcter desconegut.

Gran bloc de calcària blava trencat per la dreta. Hom desconeix les dades de la seua troballa. El camp epigràfic està rebaixat i delimitat per una motllura. Les cares no estan treballades.

Inèdita.

Lloc de conservació: en el porxo de l'antic museu del Castell. Mesures: (30) x 50 x (55). Camp epigràfic: 24 x (11). Lletres: r. 1: 5 . r. 2 i 3: 4

Cn [(aeus)---]

S+[---]

H[---]

Cneu (---)

Podria tractar-se d'una inscripció funerària. Aleshores la **H** correspondria a la fórmula **HSE**.

Pel tipus de monument i d'escriptura pot datar-se entre les acaballes del s. I dC i començaments del s. II dC.

2. Inscripció sepulcral

Bloc de calcària blava, trencat en l'angle inferior esquerre i superior dret. Devia formar part d'un gran monument, el qual constaria de diversos blocs. El camp epigràfic és una franja rebaixada i allisada. Procedeix del Camí Real, de la casa del Comte-Duc de Tovar, segons comunicació verbal de F. Roca.

Bibliografia: Beltrán Lloris (1980: 315, A-3 i lám. XCIV)

Lloc de conservació: Dipòsit provisional del Castell de Sagunt.

Dimensions: (65) x (60) x 17 . Lletres: 14 .

[- Va]ler(ius) Su[---]

La lletra (una **E** o una **B**) que apareix a sota, fora del camp epigràfic, sembla haver estat gravada posteriorment, car la seua execució és tosca en comparació amb les altres lletres, i de diferent grandària (7 cm.). De formar part de la inscripció, podem conjecturar (veg. possible restitució sota la foto¹) que es tractava de la fòrmula **BM** (*Bene Merenti*) escrita per una altra mà.

No hi ha cap motiu per dubtar de la seua romanitat². El tipus de monument, configurat per diversos blocs units que formen part d'un mateix conjunt, abunda en tota la zona³. L'escriptura, de molt bona factura, és una prova més de la seua romanitat.

Una probable lectura seria *Valerius Superstes*, o *Surus*, *cognomina* tots dos coneguts en l'àrea de Sagunt⁴

Pel tipus d'escriptura pot datar-se al segle I dC.

3. Inscripció de caràcter desconegut.

Gran bloc apaïsat de calcària blava, friable, diversament utilitzada. Segons l'únic testimoni, aquell de Pere Joan Miró, sacerdot de Sagunt, que ens ha arribat a través de Lumières (1852: 55) es tractava d'una "columna de marmol que tenía labrada una cabeza de frente con estos caracteres: A.N.P.Q.". Es trobà l'any 1775 "en una casa junto a la puerta de la villa"⁵, segurament utilitzada com a rebranca de la porta, com sembla indicar el forat que presenta; el mateix any que es trau es col·loca com a basa de la creu del cementiri anomenat *El Fossar Major de Loreto*, que va ser traslladat aquell mateix any a l'hort immediat de Sant Francesc (Chabret 1888: 269). Segons Chabret és la mateixa creu que es troba en l'actual cementiri⁶. Chabret ja no veu ni el cap ni les lletres⁷. Al bloc, tal i com es conserva no s'hi veuen cap d'aquests elements. Hauria d'ésser una estela antropomorfa, abundant a Hispània, tot i que al País Valencià no n'ha aparegut cap fins ara. Segurament hauria estat serrada per tal de col·locar damunt la creu de

1 El dibuix és de Josep Ganau.

2 Segons Beltrán Lloris "Cabe albergar dudas acerca de su romanidad" (1980: núm. A-3)

3 Cf. entre d'altres Martí Ferrando (1986: 74 i 306, núm. XXII); *Ephemerides Epigraphica* IX: 380 (=Beltrán Lloris 1980: 234, lám. LXIV); Beltrán Lloris 1980: 259 i lám. LXX; 259 bis i lám. LXXI; 277 bis i lám. LXXIV)

4 Veg. per *Superstes* CIL II 3911, 3942 i Corell (1988: 209); per *Surus* Beltrán Lloris (1980: 78 i lám. LXXV).

5 Lumières (1852: 55).

6 Chabret (1888: 269, nota 2); Beltrán Lloris (1980: 314) la dona per desapareguda.

7 A més indica -erròniament- que "unas estrellas adornan sus cuatro caras" (*ibid*), quan només apareixen en una sola cara.

què Chabret parla, creu que no és la mateixa que avui es pot veure⁸. La decoració no és romana.

Bibliografia: Lumières (1852: 55); Chabret (1888: 269); Chabret (1901: 30 i 48); CIL II 3955; Şanchis Sivera (1920: núm. 288); Beltran Lloris (1980: 314) Martínez Rondán (1983: 21).

Lloc de conservació: Cementiri Municipal de Sagunt.

Mesures: 60 x (190) x 41 . Té un forat de 7cm. . A més de la cara decorada amb les estrelles té un bisell decorat amb cercles cada 18cm.

Si la inscripció era romana, podem conjecturar bé que es tractava d'un nom abreujat, bé una fórmula mal llegida, com podria ser A(nimo) L(ibenter) P(onendum) Q(uravit) , havent confós una L en forma de lambda, tan freqüent en l'epigrafia de Sagunt, amb una N, i –per tant– es tractaria d'una dedicatòria.

4. Inscripció sepulcral⁹.

Estela de calcària, arrodonida per dalt i amb el camp epigràfic emmarcat per una doble motllura. L'aparició en aquest treball ve justificada per l'origen saguntí del personatge, tot i que es troba a Roma, a la basílica de Sant Pau Extramurs.

Bibliografia: Ribelles (ms. a. 303); CIL VI 28743, Roca (1988: 83-84 amb foto).

P(ublius) • Veturiu(s)
P(ubli) • f(ilius) • Niger
Saguntin
us

Publi Veturi Níger, fill de Publi, Saguntí.

Variants: Ribelles: r. 1. VLVNIVS; r. 3 SAGVNTINVS; r. 4. omm.
Nexe: NT. Punts rodons.

Com apunta el CIL, sembla que el *quadratararius* s'equivocà i gravà P•VEVE(la V queda sencera, havent estat corregida posteriorment i aprofitada per a la T) per després corregir-la en VETV. Açò explica el traç vertical de la segona V¹⁰.

8 És un fenomen general la mutilació de monuments per llur reaprofitament. Curiosament, tenim la notícia d'una estela serrada i reaprofitada (*Hispania Epigraphica* 1990: núm. 858).

9 Agraïm a D. Facundo Roca la fotografia que ens ha proporcionat i que publiquem.

10 Ahora que explica també la dificultat de lectura que hom li plantejà a Ribelles (*Cf. supra*)

El nomen *Veturius*, molt conegut a Roma¹¹, tan sols apareix a Sagunt aquí i, probablement, en una altra¹². El *cognomen Niger*, per contra, és freqüent a tot el País Valencià, i a l'àrea de Sagunt en tenim, a més d'aquest, quatre més¹³.

L'escriptura és capital quadrada amb tendències de rústica, tal i com es pot veure en les **G** i en les **R**. L'*ordinatio* és poc acurada, i les lletres, un xic tosques. L'última lletra de les tres primeres ratlles munta sobre la motllura, i manca la **S** en la primera ratlla per falta d'espai.

Pel tipus d'escriptura, monument i formulari, podria datar-se a les acaballes del s. I dC o començaments del II dC.

5. Inscripció sepulcral.

Bloc de calcària amb l'angle superior esquerre trencat.

Sobre aquesta inscripció i la següent, hem trobat algunes notícies que vindran a completar les dades que ja en teníem. Fonamentalment és la troballa d'un manuscrit on es fa referència a aquestes i una relectura de la inscripció. Les dades que ens proporciona aquest manuscrit són, si més no, curioses.

Fins ara totes les notícies indicaven Benicalaf com a lloc de troballa i a Chabret com a descobridor¹⁴. Heus ací que Sucias (1911) al tom II del seu voluminós manuscrit, en el capítol dedicat a: *Benifairó y Faura. Titulada las dos poblaciones. Villa de la Unión*, diu: "El día veintiocho de Marzo de 1902 visité yo este pueblo en busca de datos históricos, y el señor cura me llevó a ver unas lápidas encontradas hacían (*sic*) muy pocos meses, en el jardín de la casa del señor que fué del pueblo, esto es, en el palacio del conde de Faura. Estas lápidas se hallan bien conservadas, sirven en la actualidad de piso a un banco para plantar en el cántaro de aguas (*sic*). Las lápidas encontradas por el que suscribe son las siguientes¹⁵:

Dues dades a remarcar: s'atribueix la troballa, segurament ignorant que Chabret uns anys abans ja l'havia vista i l'havia enviat a Hübner. A més, dóna com a lloc de la troballa el jardí del Palau del senyor de Faura, tant per aquesta com per l'altra. Tenint en compte la poca rigorositat que palesa aquest prolífic relator, més aviat ens inclinem per creure a Chabret i

11 D'entre els nombrosíssims exemples veg. CIL VI 116, 4081, 15469, 39035 i la sèrie des del núm. 28730 al 28756.

12 CIL II 3890 (=Beltrán Lloris (1980: núm. 120)).

13 CIL II 6028, 3852, 3863, Arasa-Vicent (1986: 252-54, núm. 2)

14 Cf. CIL II 6038: *En Benicalaf Chabret misit a se descriptam.*

15 Copiarem les inscripcions sota la lectura que en fem.

considerar que aquest home les havia vist quan ja havien estat traslladades al jardí. El que també salta a la vista es que va estar ben poc afortunat en copiar-la. Tanmateix, és una altra dada bibliogràfica de començaments de segle a tenir en compte.

Bibliografia: CIL II 6038; Sucias (1911: II s.p.); Sanchis Sivera (1920: núm. 23); Sarthou Carreres (ca. 1920: 729); Vives (1971/72: 2592); Beltrán Lloris (1980) Lluca (1989: 288 núm. 5)

Lloc de conservació: Museu de Belles Arts de València.

Mesures: 31 x 46 x 13 . Lletres: 4'5 . T *summa*: 5 .

Heras•Did(i)ae•f(ilius/ae)•Grae(cus/ae)

Didia•L(uci)•L(iberta)•Murtis

L(ucius)•Didius•Fuscus

An(norum) XXVIII•H(ic)•S(iti)•S(unt)

Heras, fill de Dídia, Grec / Heras a la seua filla Dídia Grega, Dídia Myrtis, lliberta de Luci, Luci Didi Fuscus, de 28 anys, són aquí soterrats.

Variants: Eradida Etgra. / Didiali M.C. / ____ R.Tis____ / L.DIDLVS
FVSEVS / AN XXVII. H.S.S. (Sucias)

Punts triangulars. L'escriptura, capital quadrada, és força elegant; la T de la r.2, *summa*. L'asta esquerra de l'V, inclinada cap a l'esquerra. Sobre la E de la fórmula H.S.E. s'ha gravat una S, corregint l'escriptura anterior. L'*ordinatio* segueix un eix de simetria.

*Heras, cognomen grec, és un hapax a Hispania*¹⁶; *Graecus* és conegut al País Valencià; *Murtis* en lloc de *Myrtis* fins ara només atestiguada aquí, tot i que és freqüent¹⁷. *Fuscus* freqüent a *Hispania*, apareix una altra vegada a Sagunt¹⁸ El *nomen Didius* és freqüent al País Valencià¹⁹;

Ens trobem davant una inscripció de difícil interpretació. En primer lloc podem pensar en DID(IAE) com a genitiu depenent de F(ilius). La filiació d'HERAS estaria establerta per línia materna per tractar-se d'un fill il·legítim²⁰. Els tres personatges esmentats serien els que s'hi trobarien

16 Solin (1982:265-6). Es tracta d'un home, i no d'una dona, com apunta Hübner.

17 Solin (1982:1966)

18 CIL II 3933.

19 CIL II 3662, 3607, Corell (1985: 283ss núm. 2 i 288ss. núm. 6); Corell (1990: núm. 156)

20 Aleshores caldria llegir *Heras Did(i)ae f(ilius) Grae(cus)*.

soterrats. Una altra interpretació seria la següent: HERAS DID(I)AE F(ILIAE) GRAE(CAE). Cal entendre ací que el pare dedica la inscripció a la seua filla Dídida Greca, i que tot seguit hom canvia d'estil i apareixen els altres noms en nominatiu. Una altra dificultat és la manca de *nomen* del primer individu, la qual cosa pot significar la seua condició d'esclau, mentre que els altres haurien aconseguit la de llibert.

Pel formulari i el tipus d'escriptura pot datar-se en el s. I dC.

6. Inscripció sepulcral.²¹

Bloc de calcària blanca, creuat per esquerdes i danyat a les vores. Estretament lligada amb l'anterior per les notícies de Sucias. Es conserva ara a can Lluís Guarner, a Benifairó de les Valls.

Bibliografia: CIL II 6062; Sucias (1911); Sanchis Sivera (1920: núm. 25); Sarthou Carreres (ca. 1920: 739); Vives (1971/72: núm. 3702); Beltrán Lloris (1980: núm. 296 i lám. LXXXI); Lluca (1989: 293 n° 14)

Dimensions: 47 x 58 x (12). Lletres: r.1: 6'5; rr.2 i 3: 6; r.4: 5 .; r.5:4.

P(ublius)•Popillius•P•L(ibertus)

Hebdomus

Cornelia•D(ecimi)•l(iberta)

Placida

5 **H(oc)•m(onumentum)•h(eredem)•n(on)•s(equetur)**

Publi Popil.li Hebdomus, llibert de Publi, i Cornèlia Plàcida, lliberta de Dècim. Aquest monument no serà tramés a l'hereu.

Variants: *P. Popillius S.P.S. / Heboo mus / ---- / N.M.N.N.S* (Sucias)

Els punts són triangulars. L'escriptura és molt acurada L'ordinatio segueix un eix de simetria.

El *nomen Popillius* és freqüentíssim, especialment a Sagunt. Tanmateix, del *cognomen Hebdomus* aquest és l'únic testimoni epigràfic²². Pel que fa a *Cornelia Placida*, en tenim altres dues a l'epigrafia del País Valencià²³.

Pel tipus de monument, de lletra i pel formulari, pot datar-se al segle I dC.

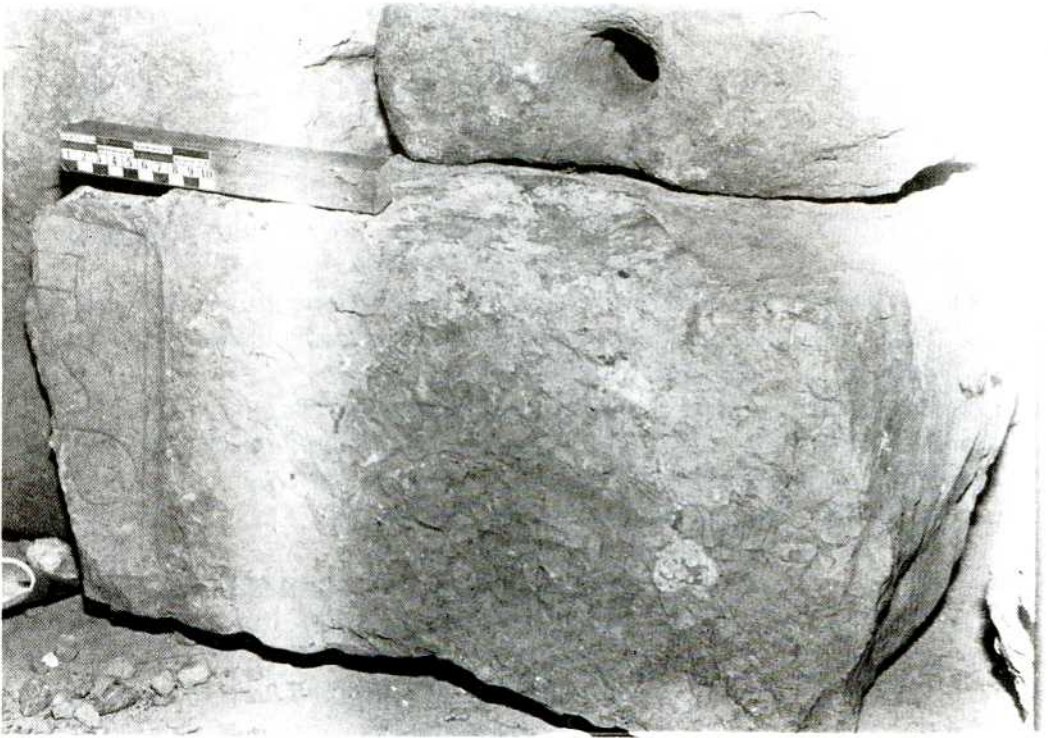
²¹ Agraïm a D. Facundo Roca que ens acompanyara a can Lluís Guarner per estudiar-la.

²² Com a nom propi només es coneix una ciutat de Cartago, amb el nom de "Ἑβδομος"

²³ CIL II 5983, 4017 (=Corell (1989: 278ss. núm. 5)).

BIBLIOGRAFIA

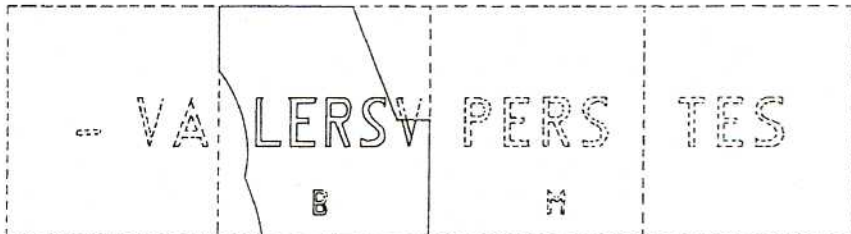
- Alföldy, G. (1979) "Bildprogramme in den römischen Städten des Conventus Tarraconensis. Das Zeugnis der Statuenpostamente" *Revista de la Universidad Complutense (Homenaje a García Bellido)* 118, 117-275.
- Arasa, F. -Vicent, J. (1986) "Novetats d'epigrafia llatina castel·lonenca" *CPAC* 12. 251-9.
- Beltrán Lloris, F. (1980) *Epigrafía Latina de Satuntum y su territorium*. València.
- Corell, J. (1985) "Nuevas inscripciones romanas del País Valenciano" *Saguntum* 19. 279-99.
- Corell, J. (1988) "Hallazgos epigráficos en Quartell, Benavites y Sagunto" *Arse* 23. 91-101.
- Corell, J. (1989) "Notas sobre epigrafía romana del País Valenciano" *APL* 19. 271-81.
- Corell, J. (1990) "Francisco Morató y Ordaz, un singular testigo de la epigrafía romana de Sagunto" *Arse* 25. 93-106.
- Chabret, A. (1888) *Sagunto. Su historia y sus monumentos. I-II*. Barcelona.
- Chabret, A. (1901) *Nomenclátor de las calles, plazas y puestos antiguos y modernos de la ciudad de Sagunto*. València.
- Chiner, P. (1990) *La decoración arquitectónica en Saguntum*. València.
- Lumières (1852) (ms. 1800) *Inscripciones y Antigüedades del reino de Valencia... ilustradas por D. Antonio Delgado*. *MRAH* 8. Madrid.
- Llueca, E. (1989) "Arqueología de la Vall de Segó" *APL* 19. 223-302.
- Mariner, S. (1954) "Notas de epigrafía valenciana" *APL* 5. 225-50.
- Martí Ferrando, L. (1986) *Historia de la muy ilustre ciudad de Liria*. Llíria.
- Martínez Rondán, (1983: 21) *Inscripciones de l'església de Santa Maria de Sagunt*. Sagunt.
- Ribelles, B. (ms. a) *Colección de lápidas y antigüedades romanas de la ciudad y reyno de Valencia*. ms. 17 Arxiu PP. Dominics de València.
- Roca, F., (1988) "Epigrafía latina saguntina" *Arse* 23. 79-84.
- Sanchis Sivera, J. (1920) *La Diócesis Valentina. Estudios históricos*. València.
- Sarthou Carreres, C. (ca. 1920) *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Valencia..* Barcelona.
- Solin, H. (1982) *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch*. Berlin-New York
- Sucias, P. (1911) *Notas útiles para la historia del Reino de Valencia*. ms. Hemeroteca Municipal de València. 9 vols.
- Vives, J. (1971/72) *Inscripciones latinas de la España Romana. I-II*. Barcelona.

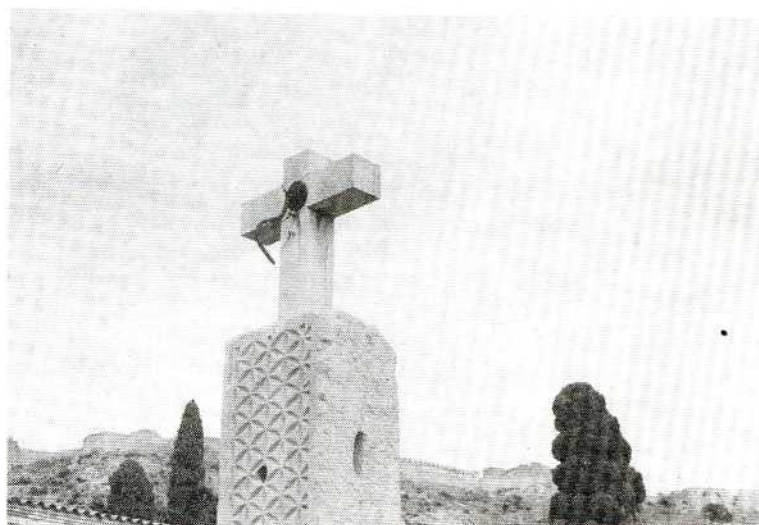
Número 1.

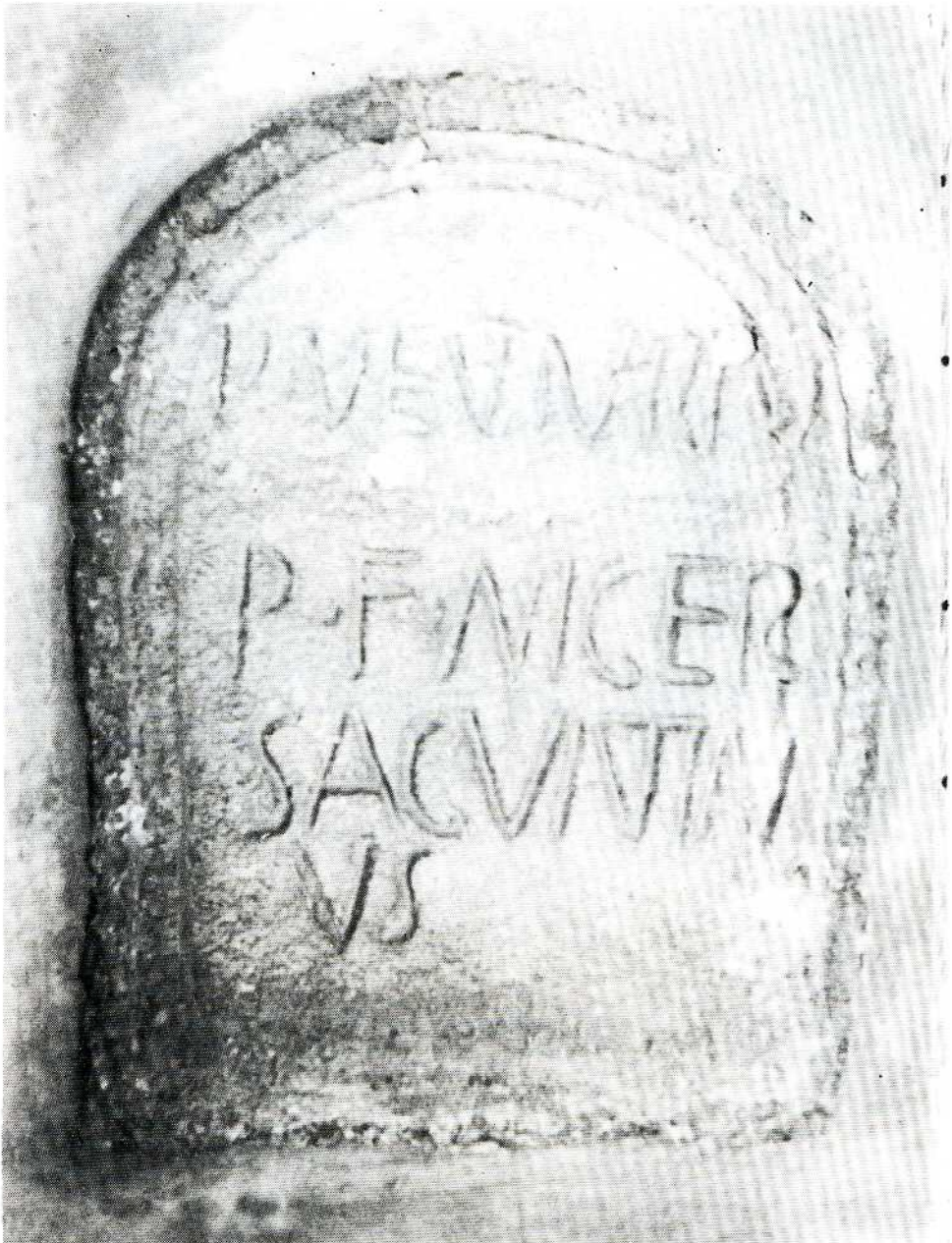
Número 2

Possible restitució (dibuix de Josep Ganau)

Número 3

Número 5

